

TÓTH Csaba

Egy falusi néptanácselnök életútja és helye a közösségben

Életrajz, élettörténet – *ancilla historiae*?

Az 1945 utáni időszak, a keleti blokk minden más országához hasonlóan, Romániában is a helyi társadalmak folyamatos és végül teljes strukturális átalakulásának ideje volt. Az elitváltás különösen a sok évszázada megszokott elrendezésű és minden múltbeli közigazgatási átszervezést többé-kevésbé átvészoló Székelyföldön tekinthető gyökeres változásnak. Az új hatalom stabilizációja a térségben egyértelműen a Magyar Autonóm Tartomány 1952-es megalakulásához volt köthető, amely a szocialista tömbben egyedülállóan, de szovjet javaslatra egy nemzetiségi alapon szerveződő, viszonylagos autonómiával rendelkező közigazgatási egység volt (Bottoni 2008: 12).

Tanulmányunk egy az Autonóm Tartomány keretein belül került háromszéki falu, Páva néptanácselnökének életútját kívánja bemutatni ezeknek az összefüggéseknek a keretein belül. Mészáros István 1954 és 1974 között volt a nagyobb, Zabola községközpont alá tartozó pávai néptanács elnöke, az egyesítéskor pedig Zabola élére került. 2009-es halála előtt két alkalommal, 2007 nyarán és 2008 nyarán mondta nekem diktafonba élete történetét, különös figyelmet fordított néptanácselnöki időszakára, legszívesebben, legnagyobb beleéléssel erről mesélt. Az interjú alatt és a hanganyag rögzítése közben elsősorban az tűnt fel számomra, hogy szavain minduntalan átüt a közösségvezető kettős szerepének megélése, ennek nehézségei. Tanácselnökként tulajdonképpen a valamikori „falusbíró” elmentmondásos mediatori szerepének örököse: egyszerre kell képviselnie közösségében a hatalmat, az állam akaratát, és a felsőbb állami szervek – valamint ekkor még a pártszervek – felé pedig saját faluját, közösségét. A két feladat léte önmagában persze nem jelenti ezek kívánatos egyensúlyát is a hatalomgyakorlásban, arányuk éppen az adott körülményeken és magán a vezető személyiségén múlik. Dolgozatom fő kérdése tehát arra

vonatkozik: mit tehetett és mit tett meg közössége érdekében egy vezető a szocialista Romániában, milyen legitimitációra számíthatott, és ő maga milyen legitimitációt tart fontosnak?

A kérdések pontos megválaszolásához pontosan tisztáznunk kell, mit értünk életút, politikai identitás és legitimitáció fogalmain az adott esetben. A lehetőségekhez mérten pontosan be kell mutatnom azt is, milyen élmények és indítástások nyomán, milyen társadalmi környezetből származott, hogyan válhatott belőle politikai vezető.

A körülmények pontosabb ismeretéhez, a politikai környezet ismerete is elengedhetetlen. Az 1952-ben Sztálin személyes parancsára és adminisztratív úton létrehozott erdélyi Magyar Autonóm Tartomány adatközlőm életében a felemelkedés egyedi útját nyújtotta: mind az állam támasztotta osztálykritériumok szerint, mind pedig az autonóm tartomány döntő többségében magyar nemzetiségű vezetőrétegének szempontjából ideális párttag és politikai tényező lehetett. Az utóbbi szempont korántsem számít lényegtelennek, hiszen a tartomány vezetése még a szocialista időkben is sokkal inkább számított a helyi elfogadtatás és hatalom forrásának.¹

Giovanni Levi – részben egy, az Annales-ban 1988-ban megjelent szerkesztői felhívásra válaszolva – a életrajz, élettörténet szerepével, helyével kapcsolatosan több kérdést is megfogalmazott (Levi 2000: 81–92). Ezek közül az egyik legfontosabb az életrajz helyének meghatározására vonatkozott a történelemhez képest. Éleutakkal ugyanis azonos mértékben tudunk szólni a társadalmi folyamatokról, vagy esetleg kikerülni azokat, nehezebbé avagy gondtalanabbá teheti a bizonyítási folyamatot, valamint nagy mértékben eltérnek a történetírás által használt gondolkodási- és fogalomkészlettől.² Mindezzel egybehangzanak azok a későbbi nyugati vé-

¹ A lakosság és a MAT ambivalens viszonyrendszerét nem szabad mai értelemben vett autonómiának tekintenünk, a hétköznapi ember azonban Bottoni szerint az elmúlt (1945 előtti) „román világ”-hoz mérve viszonylag jobb, ámbar természetesnek tekintett körülmények között találta magát -ezek persze a jelenből értékelve diktatórikus vezetési stílusukat tekintve talán rosszabbnak is tűntek. A falusi ember ugyanakkor pozitívan értékelt a soraiból kijelölt, magyarul beszélő hivatalnokot, a magyar újságot, sajtót. Az értékeléshez az autonóm tartományi korszakot követő Ceausescu diktatúra is megszépítette (Bottoni 2008: 17–19).

² Levi itt igazából arra céloz, hogy az egyéni élet történeteszi tálalásban sokszor nem más, mint a nagy történelmi események által determinált azt minden részletében visszatükröző folyamat, amelyben a döntés egyszerű, egyértelmű, a narratíva pedig a folyamatos cselekvésre épül. Mindezek miatt pl. Pierre Bourdieu az élet elbeszélésének lehetetlenségéről is beszél (Levi 2000: 83).

lekedések is, melyek szerint maga az „én-fogalom” képlékennyé válása is veszélyeztetheti a történeti (re-, de-) konstrukció érvényességét.³

A személyes élettörténetek szerepe mindennek feltárásában az utóbbi másfél évtizedben felértékelődni látszik. Magyarországon az 1990-es évek elejétől-közepétől létező audiovizuális gyűjtemények nagyszabású akciói párhuzamba állíthatók a térség több országának folyamataival – ugyanakkor olyan helyeken, ahol a megszokott alap kutatások nagyobb része is lehetetlen a zárolt levéltári anyag miatt, ezek a szóbeli elbeszélések sokszor különös jelentőségre tettek szert, elsődleges és nem kiegészítő forrásokká is váltak.⁴ Ezek sokszor már megszületésükkor inkább szolgálták a történettudományt, mint tárgyává lettek volna. A problémát tovább bonyolítja, hogy a társadalomtudományok – noha viszonyuk a műfajhoz jóval kifinomultabb, mint a történettudományé – maguk sem tudnak egységes kezelési paradigmát kialakítani, így pedig állandó viták övezik használatának módját, érvényességi körét (Hanák–Kövér 1995: 92).

Ezen kívül, speciálisan az 1945 utáni történelemben használt „oral history” forrásokra vonatkozóan azok tömeges volta jelenti a legnagyobb problémát. A kilencvenes évek elején indult el a térségben is az életutak, élettörténetek rögzítésének láza. Egyrészt ezt persze magyarázza a már említett forráskiegészítő szerep: sok közeli történés esetén egyedül a közvetlen szereplők, átélők emlékanyaga vethető össze a csekély számú hozzáférhető írásos forrással, és a sajtó anyagával. A másik fő ok azonban talán még jellemzőbb: az 1930-as években megjelenő totális diktatúrák addig soha nem látott módon és intenzitással dokumentálták, figyelték szinte mindenki életét, és a nagypolitika, a történészek folyamatosan alakították az egyéni sorsokat – kezdve a deportálásoktól, börtönélményektől egészen a születésszabályozás tiltásáig, vagy politikai lojalitás és előmenetel elválaszthatatlan kapcsolatáig. Az elmesélt személyes élettörténetek jelentősége a politikátörténetben tehát rendkívül felértékelődött.

Az állítás megfordítva is igaz lehet. Hiszen maguknál az ebből a korszakból származó életutaknál sem esetleges tényező – több példa alap-

---

³ Összefoglalva magyarul lásd: Bögre 2003. Történelem és élettörténet kapcsolatáról a szociálpszichológus Pataki Ferenc jelentetett meg nemrég elemzést (Pataki 2006).

⁴ A forráshiány, mint általános probléma is megjelenik a „politikai életrajz” magyarországi kialakulásának kapcsán (Kövér 2002).

ján láthatjuk, hogy a személyes narratívák vezérfonalává a hatalom beavatkozásai, a történelem eseményei válnak.

Jellemző példákat nyújtanak erre a román pártállam által a Bărăgan-fennsíkra deportáltak visszaemlékezései is. Smaranda Vultur a visszaemlékezések, élettörténetek ismertetésénél kiemeli, hogy az „oral history” típusú élettörténet általában dialógus, és öninterpretáció eredménye, tehát a saját maga által beépített események konsturkciójának „színpadra állítása”, és a múlt értelmezése a jelen szemszögéből. Vultur ugyancsak beszél a szövegek önmagát interpretáló jellegéről is (Vultur 2007: 119–121).⁵ Utóbbi érv azonban nem feltétlen univerzális jellegű, hiszen függ a visszaemlékezőnek a tárgyalt időszakban elfoglalt társadalmi helyzetétől, státuszától is. A deportáltak esetében a felelevenített események olyan időszakhoz kapcsolódnak, amikor személyes életük során kivetetteknek, marginális társadalmi csoportnak számítottak – ez magyarázhatja, hogy történeteik a kollektívizmus, az egymásrautaltság, és a szocialista Románi „alulnézeti” képeit vetíthetik elének, ezzel sokkal inkább saját múltunk megteremtéséhez, újraalkotásához segítenek minket hozzá.

A biográfia egészen más területére, értékelésére vezet vissza minket a szűkebben vett önéletrajz műfaja. Ez lehet olyan, amit a visszaemlékező saját maga vet papírra, ugyanakkor származhat kutató szerzőtől is, aki személyes iratokat, jegyzőkönyveket vagy a személyre vonatkozó visszaemlékezéseket használ munkája közben. Az ilyen – korszakunkra vonatkozóan gyakran *politikai* – életrajzok alanyai azonban éppen az elitből, és gyakran vezető pozíciókból kikerült emberek, politikai vezetők – ezekben az értelmezésekben az eseményeket gyakran ők „csinálják”, a rendszert ők működtetik.

Az ilyen életrajzok fő problematikáját jól megfigyelhetjük Losonczy Géza,⁶ vagy Ana Pauker pár éve megjelent életírásainál. Előbbi mű szerzője egy cikkében jól megragadja e műfaj problémáit (Kövér 2002). A politikai életrajz alanyai személyiségét legtöbbször – forrásanyaga nyomán – politikai aktorként mutatja be/azzá szűkíti le. Másrészt minden politikai

⁵ Hasonló érvelést alkalmazott Paul de Man is (vö: de Man 1997).

⁶ Losonczy Géza (1917–1957) magyar kommunista újságíró, politikus. 1945-től a Szabad Nép szerkesztője, 1949-ben Rajk László koncepció perében őt is elítélik, a börtönből 1954-ben szabadul. 1956-ban részt vett Nagy Imre kormányában, emiatt ismét börtönbe került, ahol 1957-ben tisztázatlan körülmények között hal meg (Kövér 1998).

vezető cselekedetei mögött megírásukkor megjelenik egyfajta immanens racionalitás, minden lépésüknek, gondolatuknak pontos oka van a „nagy esemény sor”-ban. Ez már a történész gondolkodásának következménye.

A másik, talán még jellemzőbb kísérlet a Román Kommunista Párt egyik fő funkcionáriusa, Ana Pauker életrajzának megírására történt (Levy 2001, magyar nyelvű ismertető: Pető 2004). Levy munkájának, és a róla született ismertetésnek a központi kérdése itt éppen Pauker feledésbe merülése, és ennek okai voltak. Az egyébként politikátörténetileg is fontos aktor ily módon különböző politikai identitások, eszmék csatateréként jelenik meg, hiszen egyszerre definiálják zsidónak (minthogy magánéletében, szokásaiban ennek voltak nyomai) közéletileg pedig ideális, hit-hű kommunista. Pauker illegális kommunistaként, a kommunista vezetés legbelsőbb tagjaként, majd áldozataként igen különböző helyeket töltött be a történelemben – életrajza azonban egyszersmind a hozzá kötött ideális szerepekről is szól. Mindezzel együtt az ilyen típusú biográfiákat klaszszikus történeti műfajként kezelik, míg az „oral history” sokszor szembe-szül segédtudományi besorolással, ily módon a „történelem szolgálóleánya” cseppet sem megtisztelő címével.

A pávai Mészáros István életútjának és saját helyének meghatározásakor mindegyik értelmezésre, életrajzírói hagyománnyal számolnom kell. Helyi, falusi tisztségviselőként ugyanis egyszerre a hatalom képviselője, és annak alánya, mint „alattvaló” a felsőbb szervek felé.⁷ A képet tovább árnyalja, hogy politikai élette-re mindig is elsősorban a Magyar Autonóm Tartomány volt, a helyi elitet pedig a központi kormányzat felől is mindig fokozott figyelem kísérte (Bottoni 2008: 149–167, Oláh 2001: 31–57). Komplikált, bonyolult társadalmi szerepköre éppen ezért mindkét narratíva jellegzetességeit magán viseli. A vele való beszélgetés közben feltett kérdéseimben – noha az interjúkat lazán strukturálnak lehet minősíteni – elsősorban önmagának, néptanácsselelői szerepének értékelésére, motivációira, és világképére voltam kíváncsi. Az interjúk anyagát a továbbiakban tematikus bontásban, társadalmi és történeti értelmezési keretben igyekszem tárgyalni.

---

⁷ A kommunista időszak és a MAT vezetőiről elitjéről Gagyi József kutatásai a legfontosabbak (Gagyi 2006a, Gagyi 2006b). Átfogó kötet született a közelmúltban a falusi tanítók-néptanítók életútjáról, jelentőségéről is, mely elemzéssel rokon vonásokat is mutat (vö: Ozsváth szerk. 2008).

Az életpálya

Az 1945 után Romániában is berendezkedő szovjet típusú rendszer kiépítése körüli vizsgálatok során már többen kiemelték, hogy az inkább járt radikális társadalmi-generációs konfliktusokkal, mint etnikai összetűzésekkel.⁸ 1945 tavaszától Sztálin külön engedélyére rendkívül gyorsan és szisztematikusan építették vissza Észak-Erdélyt a román közigazgatásba. Az ország fokozatos szovjetizálását követően a Magyar Autonóm Tartomány az 1950-es rajonrendszer kiépítésénél kialakított Maros és Sztálin tartományokat alapul véve 1952-ben szovjet felső körök beavatkozásával szerveződött meg. A szinte egyedülálló kísérletet követő szervezés egyik fő motorja a közvetlen román pártvezetésben is részt vevő Luka László (Vasile Luca) és szovjet tanácsadók működtek közre. A szerveződő tartomány a tömbmagyarság hivatali vezetésébe az azelőttinél nagyobb arányban engedte be a fiatal magyar nemzetiségű kádereket, akiknél általában a származás volt mérvado körülmény. Néhány év múltán már ezek a tisztviselők alkották a tartományi elit alsó szegmensének döntő többségét.

Mészáros Istvánt családi körülményei, származása és habitusa alkalmassá tették ilyen jelölésre, kiválasztásra. 1922-ben született a ma Zabólahoz, községközponthoz tartozó háromszéki Páva faluban. Az első székyföldi generációt képviselte, akik az impériumváltás után a „román világba” születtek. Családjá anyagi és társadalmi helyzete alapján éppen a falu szélén foglalt helyet. Apja, a falusi ácsmester nem tarthatott fenn saját ipart, alkalmi munkából, erdei fakitermeléseken kereste meg a család kenyerét. Nagyszüleihez szinte csupán gazdasági megfontolásokból került egészen fiatalon: otthon sok éhes szájat kellett etetni, a nagyszülők portáján viszont elkelt egy későbbi munkás kéz – cserébe magát a házat is ő örökölte.

Ez a „családcsere” ugyanakkor fordulatnak is tekinthető, minthogy így jut el Mészáros a cipész mesterségig, ahova nagyanyja adja be Kovásznára. Az iparosképzés az 1900-as évek elejétől az egyik legfontosabb kilépési

⁸ Mihály János Lövétére vonatkozó vizsgálatát idézi: Bottoni 2008: 21. Románia magyarságának 1944–1989 közötti részletes történeti kronológiáját Vincze Gábor állította össze (online hozzáférés: <http://vincze.adatbank.transindex.ro/>).

lehetőség volt abból a viszonylag szerény megélhetésből, amelyet családi háttere biztosítani tudott.

Zabola és egész környéke ekkor már hosszú idő óta kevert lakosságú vidék volt, ahol vegyesen, körülbelül 1/4 – 3/4 arányban éltek románok és magyarok.⁹ Így az ide születő székelyek is igen korán megtanultak alkalmazkodni mind a vallási (katolikus, református, román ortodox) mind pedig a nemzetiségi diverzitáshoz. Noha maga interjúalanyom sikeresen átvészelte a világháború vége felé megjelenő etnikai feszültségeket, azokkal pontosan tisztában volt. Orosz hadifogsága idején pedig éppen román nyelvtudása, és alkalmazkodóképessége mentette meg a nehezebb sorstól. Franculescu Gheorghenak kiadva magát kalandos úton jutott haza, ahol a háború elültéig bujkált. 1946-tól kezdődően ismét önálló iparosként működött egészen a kisipar államosításáig.

Az államosítás először visszaesésként érintette, hiszen saját ipara feladása után be kellett lépnie a helyi termelőszövetkezetbe (*kollektív*), ahol eredetileg raktárosi funkciót töltött be. 1947-es házassága után a családalapítás is gond volt, így a stabilabb biztosabb egzisztencia igénye is felmerülhetett benne.

Mészáros azonban nem csupán ezért lett képviselő a helyi tanácsban. Fokozottan és többször hangsúlyozza beszélgetésünk alatt, hogy a közösségből, a tömegből lett kiválasztva erre a feladatra, ennek fő indokát pedig abban látta, hogy ő és már apja is tevékeny, a közösségért dolgozó emberek voltak. Ezzel együtt az új hatalom normáihoz igyekezett minél jobban alkalmazkodni: 1950-51 körül már képviselőként belép a Román Kommunista Párt helyi szervezetébe, ennek köszönhetően merül fel a neve 1954-ben néptanácselnökként is Páván.

Az Autonóm Tartomány elitjének kifejlődését a történeti irodalom több rétegre és fejlődési szakaszra bontja. Egyrészt a szovjet rendszerre jellemző kettős hatalmi struktúra (párt és állami vonal) elkülönülése itt is észrevehető volt. Az azonban, hogy valaki a közigazgatási ranglétrán foglalt el magasabb tisztségeket – mint Mészáros István – nem jelentette

---

⁹ 2002-es adat szerint Zabola községközpont területén 4814 lakosból 3911 magyar és pontosan 900 román anyanyelvű lakos él. A nemzetiségi adatsorokból az is kiderül, hogy 3685-en vallották akkor magukat magyarnak, 806-an románnak és 221-en cigánynak. (Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis [KMKA] – http://adatbazis.mtaki.hungary.com/?mtaki_id=108530&settlement_name=).

a párttevékenység hiányát. Természetesen a negyvenes évek végétől minden magasabb tisztség párttagságot kívánt meg mindkét vonalon.¹⁰ A különbség inkább a szerepekben mutatkozott: míg a hagyományos vezetők helyére lépő tanácselnökök, rajoni elnökök főként adminisztrációs munkát, a feladatok koordinálását végezték, addig a pártaktivisták tüzetesebb és gyakoribb ideológiai képzést kaptak, feladatuk pedig a hatalom akaratának érvényesítése volt minden adódó helyzetben – akár a közigazgatási vezetőkkel szemben is. Ez ugyanúgy igaz a miniszterek és pártvezetők kapcsolatára, mint akár a rajoni, községi párttitkár és a tanácselnök viszonylatában.

Az elithez számíthatunk tehát minden olyan társadalmi elemet, amely 1945 után bármilyen hatalmi pozíciót birtokolt, döntési jogkörrel rendelkezett. Azok, akik a Székelyföldön a párttagság és a szocialista vezető kritériumainak megfeleltek igen kevesen voltak: jellemzőnek a kevés számú (főleg mezőgazdasági) munkás mellett elsősorban a kisiparos réteg, és a már 1945-ben is szocialista, vagy kommunista értelmiség számított. Utóbbi rögtön a legfelső pozíciókat nyerte el. Mészáros István származása és pályája ebből a szempontból tipikusnak volt mondható.¹¹ Nem vett részt az illegális mozgalomban, kinevezése előtt nem voltak személyes mozgalmi kapcsolatai sem, így egyszerre maradt „helyi ember” és vált funkcionáriussá is. Ez későbbi vezetési módszereiben, döntéshozatalában is fontos szempont lesz.

A politikába való bekerülését Mészáros nem „kinevezésként” vagy a párttól szerzett érdemként, sokkal inkább a helyi közösség bizalmának, és tevékenysége elismerésének, képességeinek tulajdonította. Az, hogy a lakosság, közösség elismerje tehát még az ötvenes évek közepén is az elsődleges legitimitációs forrás volt számára. A falu néptanácsának elnökévé 1954-ben vált, miután az általa is rendkívül negatívan értékelt ún. „mun-

¹⁰ A Román Munkáspárt tagsága a MAT-on belül alacsonyabb volt, mint az országos átlag, de körülbelül behatárolja az elitet. A párttagságon belül a magyarok aránya 81,4% volt. (21 598 tag, a népesség 3%-as – 1953 januári adat – Bottoni 2008: 137, 2. táblázat, 139.) Az államvédelem és katonaság területén a magyarok az alsóbb szinteken voltak felülreprezentáltak (Securitate-tisztek 71%-a, milíciakáderek 60%-a) míg a vezetők többnyire románok voltak (1956-os számok, Bottoni 2008: 159).

¹¹ Származása, tapasztalatai feltűnően hasonlítanak a Bottoni által megvizsgált Csupor Lajoséhoz (vö. Bottoni 2008: 139–141).

káselnökököt¹² Bunarut leválják, az ideiglenes elnök pedig – Mészáros szerint életvitele miatt – hamarosan követte őt.

Az hogy Mészáros – különösen elnökké válásának „választásos” jogalapját hangsúlyozza, önkéntelenül is jelzi, hogy már 1954-ben vált vezetővé. A román állampárt ekkor – hasonlóan minden szovjet szatelitállamhoz – meg kellett hogy kezdje a Sztálin halála utáni átértékelés műveletét, és ez persze fejek hullásával, és új emberek előtérbe kerülésével járt együtt. A MAT-ban ez mindenekelőtt Fazekas János és Goldberger Miklós előtérbe kerülését jelentette a régi, Mogyorós Sándor, Kovács Mihály belügyi parancsnok fémjelezte első vonallal szemben – egyfajta kisebb Rajk László-i szerepet vitt ebben az időben Luka László, akinek perét a MAT magyar közvéleménye már nyíltan megalapozatlannak, koncepciósnak vélte.

A régi vezetőket egyre több nyílt kritika is érte a kulákkérdésben elkövetett törvénytelen ségek felemlítésétől egészen az etnikai konfliktushoz való hozzájárulás vádjáig.¹³ Az új káderek, vezetők egyik legfontosabb viszonyítási pontja az 1953-ban Magyarországon kormányra került Nagy Imre volt, aki számukra az eredményes agrárgazdaság és a szocializmus összeegyeztethetőségét, együttélését jelképezte. Ugyanakkor a román pártfunkcionáriusok Nagy Imre dicséretében elsősorban a nacionalista összetartás és irredentizmus feléledésének veszélyét látták, és kezdettől fogva tompítani igyekeztek azt. Mészáros István tehát az enyhülés korszakának helyi, falusi vezetője, aki már nem nevezhető hithű sztálinistának.

Mindebben már megfogható, kitapintható volt az a hangulat és ketősség, amely a tartományt 1956 októberéig folyamatosan uralta. Az október 23.-i magyar forradalmat Háromszékben csak nagyon kis mértékben lehetett közvetlen módon megismerni – a hírforrások igen zavaros, nem elég egyértelmű képet sugároztak minderről. Ugyanakkor a volt tanácselnök elmondásából is kiderül: a helyi MAT vezetők és a román párt

¹² A munkáselnökök intézménye Romániában a legvonalasabb, sztálini időkben működött. Esetünkben például egy többségében székelyek lakta faluban, a brassói gumigyár egy egyszerű munkása töltötte be egy évig a vezető posztját. Ennek ideológiai háttere az volt, hogy a marxizmus-leninizmus által kevésbé értékelt parasztságot a munkásosztálynak kell „nevelnie”. A munkáselnök-rendszer gyakorlatilag egy pillanatig sem működött rendesen, az elnököket folyamatosan változtatták alkalmatlanságuk miatt.

¹³ Az első ilyen kritikák az 1954. májusában megtartott tartományi bizorsúléson hangzottak el. Ezt követte május 11.-én egy MAT pártbizorsúági határozat a Belügyi szervek munkájáról, mely a Securitate részletes kritikája is volt (Bottoni 2008: 101–103).

hivatalos álláspontja között az eseményeket illetően szöges ellentét volt. Mészáros is úgy tájékozódott - gyűjtésünk idején is így véli – hogy a forradalom kitörésének elsődleges oka Gerő Ernő rádióbeszéde, és az általa keltett hangulat voltak – ezzel együtt pontosan ismerte és tudta azt, hogy a román vezetők kezdettől elítélték az eseményeket, november eleje után pedig szinte egy az egyben a kádári koncepciót (ellenforradalmi erők előre megtervezett és Nyugatról támogatott támadása) fogadták el és propagálták. Mindez egyfajta kettős viszonyítási rendszer létrejöttére is utal a mikro-közösségen belül is.

Mint a szovjet blokkban mindenhol, a falusi változások és egyben a visszaemlékezések legneuralgikusabb pontja általában a kollektivizálás.¹⁴ A falu hierarchiája és értékrendje évszázadokon keresztül a földre, annak birtoklására alapozódott Erdélyben is, a föld szerzése és birtoklása volt a státuszemelkedés egyik fontos kritériuma. Amikor az ötvenes évek közepén ebbe „nyúltak bele”, nemcsak a társadalmi rend, de a világkép, gondolkodás is teljesen a feje tetejére állt. Hogyan interpretálja – interpretálhatja ezt a nehéz folyamatot egy volt néptanácselnök, aki a kollektivizálás egyik levezénylője is volt?

Az elméleti kollektivizálás már az alany párttagsága előtt is végbe ment, tovább bonyolítja a képet, hogy maga is fel kellett, hogy adja mesteriségét és műhelyét, az eleinte nem sok jóval kecsegtető raktárosi állás miatt. A termelőszövetkezetről azonban kérdéseim idején is szilárd, pozitív véleménye volt, általános morális érvekkel támasztotta alá annak szükségességét, sőt napjainkban a kollektívizmus hiányára vezetett vissza sok problémát.

Értelmezése szerint az összefogás, a közös munka eltűnése, a magántulajdon felértékelése az egyéni érdek mindenek fölé helyezése ma a legnagyobb probléma, amelyet a szocializmus, és a régi tanácsi rendszer megfelelően tudott kezelni. Büszkén mesélt a villamosításról, iskolaépítésről, mint a legfőbb legfontosabb feladatokról - ez ismét egybecsengett a hivatalos ideológiával. Az 1950-es évek végén, hatvanas évek elején kialakuló

¹⁴ Romániában a kollektivizálás hivatalosan 1949. március 3-án, az RM Központi Vezetőségének a mezőgazdaság szocialista átalakításáról szóló határozatával vette kezdetét. A folyamat azonban évekig elhúzódott. Székelyföldön pedig – ahol hagyományos, marxista értelemben vett „feudalista rendszer” gyakorlatban nem is létezett – a bonyolult viszonyok, helyenként az ellenállás, miatt különösen nehézkes volt a véghezvitele (Oláh 2001: 15).

sajátos „különutas” román gazdasági és modernizációs kereten belül a székelyföldi vezetők is megtalálták saját hangsúlyaikat. Az iparilag és infrastruktúrájában is elmaradottnak számító térségen belül szinte az állam és a helyi vezetés szimbolikus ügyévé vált a falvak teljes villamosítása, az utak feljavítása, iskolák, óvodák, kórházak építése (vö: Gagyí 2006b).

Páván ezek a munkák – ahogy interjúalanyom ezt ki is hangsúlyozza – kivétel nélkül a faluközösség „önkéntes munkájával” készültek. Mindez a tanácselnöknek saját bevallása szerint is sok szervezésébe került, olykor a kötelező ingyenmunka miatti ellenállással is számolni kellett, olyan is akadt, aki a villany bevezetésétől is tartott. Kétségtelen viszont, hogy az építkezések, fejlesztések alapozták meg elsősorban a faluvezetés presztízsét a hatvanas években, hiszen ezek a célok nem voltak idegenek a közösetől, és a szemük előtti, látható eredményekkel jártak.

A közösségnek és a felsőbb szervezeteknek, valamint a helyi pártszerveknek való megfelelés persze sohasem ment egyszerűre. A néptanácselnöknek ilyenkor mérlegelnie kellett azt, hogy mely oldal támogatása járna nagyobb veszteséggel, illetve hogy mely ügyeket tartotta fontosnak. A konfliktusok időről időre elkerülhetetlenné váltak. Ilyen volt az a helyzet is, amikor 1968-ban a megyerendezés¹⁵ kapcsán Háromszék minden közsgéközpontjában szavazást tartottak arról, hogy a két nagyobb új megye – Brassó és Hargita – közül melyikhez kívánnak tartozni. Az ügy szimbolikus jelentőségűvé vált: Gheorgiu-Dej leváltása után ugyanis az a Nicolae Ceaușescu került hatalomra, aki nem tűrte meg tovább magasabb beosztásokban a magyar nemzetiségű tisztségviselőket. Fazekas János miniszterrel együtt egészen községi szintig minden ilyen vezetőt igyekeztek minél hamarabb eltávolítani. A megyerendezést illetően alanyom úgy interpretálja a helyzetet, hogy a szavazáson Brassó megye a románosítással lett volna egyenlő, míg Hargita a magyar autonómiával mutatott volna némi hasonlóságot. A közigazgatási vita így etnikai vitává változott: a leírás szerint a kultúrotthonban nagy számmal megjelenő románok és magyarok között úgy folyt le a szavazás,

---

¹⁵ 1968 január-februárban eredetileg óriásmegyét terveznek, ez azután több vitát követően részben módosul. Háromszék, amely a MAT 1960-as felszámolása után Maros-Magyar Autonóm Tartományhoz tartozott, megosztott volt a Brassó-Hargita kérdésben. Például Sepsiszentgyörgy rajon nem akart „csíki uralom” alá kerülni, Kézdivásárhely pedig éppen a „román Brassó” ellen tiltakozott. Ezért végül áthidaló megoldással Kovászna megyét hozzák létre. Ez a közigazgatási rendszer napjainkban is változatlan (<http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php?action=ev&ev=1968>).

hogy mindkét párt külön ajtón vonult ki a teremből – és Brassóra csak a románok, Hargitára pedig csak a magyarok szavaztak. Mészáros maga tanácselnökként is Hargitát javasolta azzal az érveléssel, hogy az ottani faipari súlypont a községnek előnyösebb lenne. Ezzel persze kiváltotta a románok rosszallását.¹⁶ Véleménye mindazonáltal egyezett a rajoni vezetők véleményével is, így nem volt támogatás nélkül.

Összegzés

Mészáros Istvánt 1974-ben váltották le tanácselnöki posztjáról, ezután még tíz évig dolgozott a helyi szövetkezet elnökeként – a nyolcvanas években mozgásteret magyar tisztviselőként mindinkább beszűkült, így az előző rendszerben kompromittálódott román vezetők 1989-es „menekülését” ő is megkönnyebbülten élte át, noha a kapitalista rendszert erősen kritizálta. A nyolcvanas évek végétől nyugdíjasként élt Páván, a politikával csak érdeklődés szintjén foglalkozott. Három hektárnyi bérbe kiadott földje jövedelméből egészítette ki nyugdíját. Gyermekait megkereszteltette, konfirmáltatta, 2009 nyarán pedig őt is református szertartás szerint temették.

Ahogy 1945-től a társadalmi változások a politika kellős közepébe, és a helyi döntéshozók körébe sorolták, ugyanolyan hirtelen szűnt meg ez a társadalmi hely, rang 1989-ben. Életútja, melyből itt önkényesen csak egyes részleteket ragadtunk ki, jól példázza egy kis közösségen belüli hatalommegosztás, és jogkör alapvetően változatlan természetét. Nemcsak a közösségben elfoglalt presztízse, tulajdonképpen hatalma is azon múlt, mennyire gördülékenyen és problémamentesen tudta közvetítői szerepét ellátni a felsőbb szervek, a párt illetve beosztottjai, és a falu lakossága között. A konfliktuskerülés mellett pedig jól kellett kezelni az esetleg mégis felmerülő összetettebb helyzeteket. A világnézet alapján elítélendőnek tartott egyházakkal is fenntartotta a településen a nemhivatalos „modus vivendi”-t, a református egyháznak még székyekaput is építettek

¹⁶ *No hát jól van, mikor vég lett a gyűlésnek, persze a románság letámadott, többek között az egyik erdésznek az édesanyja egy idős néni aszondja: „Mészáros elvtárs! Maga is román kenyeret eszik!” Hát mondom, olyan kenyeret eszünk, amelyet kapunk. Azt akarta, hogy hát én mint elnök, miért nem javasoltam Brassót. Hát na osztán így megszülte Kovászna megyét a közgyűlés. (részlet az interjúból)*

az idején, amire beszélgetésünk idején is büszke volt. A hitoktatás kérdéseiben már szűkebb volt a mozgástere és hajlandósága, de a hatvanas években ezt is hallgatólagos megegyezés övezte – ez természetesen engedményekkel is járt a hatalom felé.

Mészáros István tehát nem volt „hóštípus”, de nem volt elvakult ideológus sem. Ő maga utólagos értelmezése szerint a faluközösség véleményét tartotta többre, hiszen köztük élt, nem támadta vagy kritizálta azonban szándékosan soha feletteseit. Szerepe és élete jól példázza a falusbíró szerepének továbbélését, adalék lehet Erdély és Háromszék 1945 utáni történelméhez, és – talán évtizedek múlva – ő és társai talán elfoglalhatják helyüket a korszak mikrotörténelmében, és talán Martin Guerre, vagy Giovan Battista Chiesa¹⁷ mellett is.

Szakirodalom

BOTTONI, Stefano

2008 *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Pro-Print, Csíkszereda.

BÖGRE Zsuzsa

2003 Az élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban. *Szociológiai Szemle*. (1) 155–168.

DAVIES, Natalie Zemon

1999 *Martin Guerre visszatérése*. Osiris Kiadó, Budapest.

GAGYI József

2006a A Sztálin tartományi példa. Centrum–periféria viszonyrendszer konstrukciója Romániában a kommunista korszak első éveiben. In: BÁRDI Nándor – SIMON Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 367–384.

2006b Szocialista modernizáció Romániában az ötvenes–hatvanas években. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *Történelmünk a Kárpát-medencében (1926–1956–2006)*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 185–196.

---

¹⁷ Előbbi Natalie Zemon Davies, utóbbi pedig Giovanni Levi egy-egy mikrotörténeti monográfiájának „hőse” (Davies 1999, Levi 2001).

HANÁK Gábor – KÖVÉR György

1995 Biográfia és Oral History. In: VALUCH Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Osiris–1956-os Intézet, Budapest, 92–100.

KMKA

Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA). Az MTA Kisebbségkutató Intézet adatai. Elérhetőség: http://adatbazis.mtaki.hungary.com/?mtaki_id=108530&settlement_name=

KÖVÉR György

1998 *Losonczy Géza*. 1956-os Intézet, Budapest.

2002 A biográfia nehézségei. *Aetas*. (2–3) 245–263.

LEVI, Giovanni

2000 Az életrajz használatáról. *Korall*. (Tél) 81–93.

2001 *Egy falusi ördögűző és a hatalom*. Osiris Kiadó, Budapest.

LEVY, Robert

2001 *Ana Pauker. The rise and fall of a Jewish Communist*. UCLA Press. Berkeley–London–Los Angeles.

de MAN, Paul

[1997] Az önéletrajz mint arcrongálás. *Pompeji* 8. (2–3) 93–107.

OLÁH Sándor

2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén. (1949–1962.)* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

OZSVÁTH Imola (szerk.)

2008 *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek*. Sapientia EMTE, Kolozsvár.

PATAKI Ferenc

2006 Önéletrajzi emlékezet – önismeret – önéletírás. *Pszichológia*. (2) 97–151.

VULTUR, Smaranda

2007 A szóbeli élettörténet tétjei: a Bărăganba deportáltak esete. In: JÁKAB Albert Zsolt – KESZEG Anna – KESZEG Vilmos (szerk.): *Emberek, életpályák, élettörténetek*. (Kriza Könyvek 30.) BBTE – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 119–127.

PETŐ Andrea

2004 A zsidó kommunista funkcionáriusnő felemelkedése és bukása. Ana Pauker élete. *Aetas*. (3–4) 328–330.

VINCZE Gábor

A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989. Elérhetőség: <http://vincze.adatbank.transindex.ro/>

Képek

1. kép. Mészáros István irodájában, 1950-es évek vége

2. kép. Portré, 1950-es évek

3. kép. Útépítési közmunkán

4. kép. Belép(tet)és a kollektívbe (termelőszövetkezet)

5. kép. Mészáros István (középen, kucsmában és sállal) közmunkásokkal
(1960-as évek)

Tudom az én megváltóm é!

Mély fájdalommal, de Isten akaratában megnyugodva tudatjuk, hogy a szeretett férj, édesapa, dédnagyfata, nagyfata, sógor, apatárs, após, keresztapa, rokon, barát és jó szomszéd

MÉSZÁROS ISTVÁN
(született 1922 november 11-én)

életének 87-ik, boldog házasságának 62-ik évében visszaadta lelkét-Teremtőjének.

Drága halottunk földi maradványait 2009 július 7-én 15 órakor helyezzük örök nyugalomra a katolikus egyház szertartása szerint a pávai temetőbe.

Arany volt a szíve, munka az élete,
a jó Isten elvette, mert ő is szerette.

Emléke legyen áldott, nyugalma csendes!

A gyászoló család

6. kép. Mészáros István gyászjelentése, 2009.